

AZ EMBERI TEST ANALÓGIÁJA ÉS METAFORÁJA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI MŰVEKBE

[DOI 10.35402/kek.2020.4.6](https://doi.org/10.35402/kek.2020.4.6)

Absztrakt

Az emberi testnek és a társadalom szervezetének felépítésében, működésében lényeges párhuzamok fedezhetők fel. Ezt a jelenséget a tudósok, filozófusok az ókortól kezdve felismerték és munkáikban leírták, sokan csak egyszerű hasonlat formájában, mások teljes koncepciót alakítottak ki erre alapozva. A 20. században az ún. rendszerelmélet dolgozta ki a szervezetek, rendszerek működésének közös törvényszerűségeit. Jelen tanulmányban az elméleti bevezetés után a két szervezet analógiáinak leírásaiból idézek, amelyeknek szerzői a múlt jeles személyiségei.

Kulcsszavak: emberi test, társadalom szervezete, közgazdaságtan

Abstract

Significant parallels can be discovered in the structure and functioning of the human body and the societal organism. This phenomenon has been recognized by scientists, philosophers from ancient times on and they described it in their works, some in form of a metaphor, others create a complete conception based on it. In the 20th century the so-called system theory has elaborated common laws and formulation of the action of organisms and systems. In the present essay after a theoretical introduction I quote some descriptions of this analogy from the works of illustrious authors of the past.

Keywords: human body, organism of society, social economy

A nagy gondolkodók már az ókortól kezdve sejtették, hogy a létező világban a legkülönbözőbb szintű szerveződések működésében vannak általános, közös szabályok, így a biológiai szervezet és a társadalmi rendszer között is. A rendszerben gondolkodás a 17. századtól lép előtérbe (Sashalmi 215:48), modern formái közt mások mellett a rendszerelmélet (von Bertalanffy 1969) térképezte fel és összegezte ezt az ontológiai szemléletet. Von

Bertalanffy szavaival: „az általános rendszerelmélet a totalitás egzakt doktrínája kíván lenni, 'tisztá természettudomány', ...alkalmazási területei: először a fizikai, másodsor a biológiai, harmadszor a szociológiai egységek”, ezek „rendszerek”, vagyis kölcsönhatásban álló elemeknek olyan egységei, amelyekre bizonyos rendszertörvények alkalmazhatók...”, „a különböző területeken érvényes törvények izomorfája igen nagy horderejű tény a tudomány egysége szempontjából.” (Bertalanffy 1969:32-33) Az élettelen világ is alaptörvények, összefüggések meghatározottságában létezik, azzal a különbséggel, hogy míg az előbb említett szervezetek működésükben önfenntartásuk, sőt fejlődésük dialektikájában valósítják meg önmagukat (nyílt rendszerek: befogad és lead alkotóelemeket, miközben lényege azonos marad), addig az élettelen világ alakulásának nincs célszerűsége, egyszerű akció-reakció, ismétlődés törvényei alapján létezik. A különböző szintek dinamikájának hasonlósága alapján fordult elő, hogy egyes tudósok már korábban alacsonyabb szintű szerveződés alapján magyarázták a magasabb szintűt, mint pl. la Mettrie (egyébként ő orvos volt a 18. században) az emberi szervezet működését a géphez hasonlította (l'homme machine), vagy az emberi szervezet működése alapján képelték el az állam vagy a társadalom működését (Hobbes). Még a modern szociáldarwinizmus (Malthus, Spencer) is az élővilág szélesebben megismert törvényei alapján magyarázta a társadalmat. A komplexitáselmélet (Karajz 2011; Knogge, Birne) a biológiai evolúció, szelekció, alkalmazkodás és a közgazdasági folyamatok között talált párhuzamokat. Elster a tudományok közötti viszonyokat redukciós (mint az előbb említettekénél) és analógiás típusúakra osztja (Elster 2011:30). Természetesen a modern tudományfejlődés bebizonyította, hogy a párhuzamok ellenére a társadalom strukturális kapcsolatainak, működési területeinek a világ alapképletei mellett megvan a maga sajátos szabály- és törvényrendszere.

Mindezek előrebocsátása után arra teszek kísérletet, hogy az államtudósok, filozófusok, szociológusok műveiben felkutassam az azokban óhatatlanul előforduló élő, működő emberi test-analógiákat, olykor csak általában az élő test – társadalom párhuzamról van szó. A gondolkodásban

természetszerűleg közeli, szinte tolakodó hasonlatot jelenthet, azoknál is előfordul, akik egyértelműen tisztában vannak azzal, hogy mi itt és mi ott az identikus. Ez érthető és logikus, mert „a test analógiájára elképzelt közösség az egység és integráció, egyetértés, épség és oszthatatlanság konnotációját hordozza. Más szavakkal a rend konnotációját” (Burke, idézi Sashalmi 2015:48). Van szerző, akinél a párhuzam szinte rendszerré tágul és van olyan, akinél csak egy-egy jelenségnél jelenik meg a hasonlat vagy csak metaforaként a diagnózis, terápia orvosi kifejezés (például Huizinga 1996:20), viszont sokaknál más mederben folyik a téma kifejtése, a testi-biológiai párhuzam nem merül fel.

Az megtalált analógiákat három csoportra osztom: 1. a társadalom egyes szektorainak működése és kapcsolódásai az emberi szervezet működésének egyes funkcióival állíthatók párhuzamba; 2. a társadalom/állam működésében bekövetkező zavarok bizonyos emberi betegségekhez hasonlíthatók; 3. az állami működési zavar feltárása, rendezése az orvos gyógyító munkáját idézi. Természetesen a világ szakirodalmában sok ilyen példa található, az ókortól napjainkig, itt most néhány jellemző európai, köztük egy-egy magyar idézettel szolgálok.

Az emberi test és a társadalom párhuzamba állítására talán az első példa Menenius Agrippához kötött ókori esemény. Kr. e. 500 körül nyugtalanság uralkodott Rómában, a plebejusok a patriciusok uralmával voltak elégedetlenek, azok pedig ezek felindultságától félték. A nép egy Sicinius nevű ember buzdítására kivonult a közeli Szent Hegyre (secessio), ekkor kérték meg Menenius Agrippát, hogy csillapítsa le az erősen elszabadult kedélyeket, aki népi származású, ékesszóló patricius volt, így benne volt a senatus minden reménye. Ő így szólt Livius leírása szerint: „Valamikor réges-régen, amikor az ember teste még, nem úgy, mint manapság, nem forrott eggyé, hanem valamennyi testrésznek megvolt a maga saját véleménye, a maga szava, méltatlankodni kezdett valahány, hogy övé a gond, a munka és a fáradság, amivel mindent megszerez a gyomornak, az pedig ott középen mit sem tesz, csak élvezi a gyönyörűségeket, amiket a többi nyújt neki. Összeesküdtek hát, hogy a kéz nem viszi az ételt a szájhoz, a száj nem fogadja el, amit adnak neki, a fogak pedig nem rágják meg. Haragjukban éhséggel akarván megbabolázni a gyomrot, azzal együtt az egész testet teljes sorvadásra juttatták a tagok” (Livius 1982:142-143). Így vont párhuzamot a test belső lázadása és a népharag között. A kivonultak megértették, sikerült békességet teremteni, persze

kapott elégtételt a nép, néptribunusok képviselheték őket, visszavonultak a városba, Róma meg volt mentve. A hasonlat megértésének hatása egyértelmű ebben az eseményben.

Az első analógiára találunk példát Arisztotelész Politikájában is, azzal, hogy általános jelleggel az élőlényekből indul ki: „...először is meg kellene határoznunk, minő szerveknek kell szükségszerűen meglenni minden élőlényben, ...így ezeknek valamennyi csoportosítása is az élőlények különféle fajait jelentené, és pedig annyi változatot, ahányféle összetétele az életfenntartó szerveknek csak lehetséges: ugyanez a helyzet az említett alkotmányoknál is. Mert a városállam sem egyetlen, hanem több részből áll...” (Arisztotelész 1969:204-205) – és utána felsorolja az egyes osztályokat, mintegy az előzőleg említett érzékszervek, táplálékot feldolgozó és befogadó és mozgásszervek analógiáit, így a földműveseket, iparosokat, piaci árusokat, bér munkásokat, harcosokat, bírókat, vagyonosokat és köztisztviselőket.

12. századbéli példa Salisbury-i János Policraticus című műve, amelyben a világi politikai közösséget testként írja le, amelyben a király a fej, a tanácsadók a szív; a szem, a fül és a nyelv a bírának és egyéb elöljáróknak felelnek meg, a kezek a hivatalnokok és katonák, a lábak a földművesek (id. Sashalmi 2015:22).

A 15. századból John Fortescue-t idézem: „Ahogy a fizikai test kinő az embrióból, amely testet egy fej irányít, a királyság is a népből ered és egy misztikus testként létezik, amit egy ember fejként kormányoz... a jog pedig hasonló a politikai test idegeihez, ahogy a testet az idegek tartják össze, ezt a misztikus testet is a jog köti össze és forrasztja egységbe” (id. Sashalmi 2015:133). A királyt szívként is szimbolizálták, amint Harvey a vérkeringés felfedezője könyvének I. Károly királynak írt dedikációjában írta (Sashalmi 2015:24).

A feudális rendben a király testével is képviselte a társadalom hierarchikus felépítését, amelynek csúcán állt, mint a fej az emberi testnél, az örökkelvő szimbolikus uralkodói hatalmat és a konkrét uralkodást egyesítette testi mivoltában. A francia forradalomban a király kivégzése az ő általa megvalósuló királyságot, mint társadalmi testet is megsemmisítette (Lafferton 1997:50).

Morus Tamás az ideális államot leíró híres, *Utopia* című művében kifejti, hogy a társadalmi egészség, a „rendezettség” csak akkor érhető el, ha „a vagyont méltányos és igazságos rendben” szétosztják, a magánvagyont megszüntetik. Nem elég bizonyos

anyagi korlátok felállítása a nyereszkesedés gátlására, mert az emberek nagy része ekkor is hordani fogja a „szükség és anyagi gondok batyuját”. „Lehet, hogy ilyen törvényekkel enyhítjük és csillapítjuk a bajokat, mint ahogy a sínylódó testet szokták támogatni szüntelen borogatással, de hogy az állam ezáltal meg is gyógyuljon, és újból jó erőre kapjon, arra nyilvánvalóan semmi remény sincs, amíg ki-ki megtartja a sajátját. Ha az egyik félt akarod gondjaidba venni, a másik sebeit téped föl, így az egyik orvossága a másiknak betegség, mivel nem adhatsz olyat, amit ne vettél volna el mástól” (Morus 2002:66).

Hobbes a Leviatánban írja: „az ingó és ingatlan áruk ... az állam területén ember és ember közt ide-oda vándorolnak, és körforgásuk közben, ahogy vándorolnak, az ország minden részének táplálékul szolgálnak. És ilyen értelemben véve ez a feldolgozás mintegy az állam vérkeringése...” (Hobbes 1970:214).

Rousseau, a francia felvilágosodás nagy alakja *A társadalmi szerződésről* című főművének 3. könyvében is megtaláljuk a párhuzam gondolatát a hasonlóság, a különbség és a múlandóság jelenségeire utalva: „A politikai társadalom szervezete, akárcsak az emberi szervezet, születésének pillanatától fogva elkezd meghalni, s önmagában hordja pusztulásának okait. De egyik is, másik is többé vagy kevésbé hosszú ideig maradhat fenn. Az ember alkata a természet műve, az állam alkotmánya mesterséges képződmény”. „Az állam életadó elve a főhatalomban rejlik. A törvényhozó hatalom az állam szíve, a végrehajtó hatalom az állam agya, ez hozza mozgásba a különböző részeket” (Rousseau 1978:554).

Ortega y Gasset, a széles tudású történelmi-politikai gondolkodó egyik tanulmányában (Gerinc-telen Spanyolország) a párhuzamnak egy érdekes gondolatát veti fel, mintegy a történelmi dialektikát fogalmazza meg: „az élettan bebizonyította, hogy valamely minimális fáradtság híján elsorvad a szervezet... szüksége van rá, hogy gyakran érje kisebb sérülés: csak így maradhat készenlétben. Ezeket a kis sérüléseket 'funkcionális inger'-nek nevezték el; nélkülük nem működik, nem él a szervezet. Ugyanúgy az egységesítő, központi, összesítő energia... rászorul az ellentétes erőre... e készítés híján odavan az összetartás, fölbomlik a nemzeti egység...” (Ortega 1983:16).

Bangó Jenő (2008) részben Lakoff központ/periféria elméletére alapozva az emberiség társadalmi fejlődését, az aktuálisan központi szerepet betöltő testrészt/szerv megnevezésével a következő korszakokra osztotta:

1. gyomortársadalom: a primitív társadalmak kora, amikor a túlélést biztosító élelem megszerzése volt az alapfeladat,
2. szívtársadalom: a dolgozó szív jelképezi ezt az időszakot, a feudalizmus és a monoteizmus kora,
3. agytársadalom: a kapitalista és a poszt-indusztrialista társadalom jelképe és az agyból kiinduló, az egész testet behálózó idegrendszer a posztmodern információs társadalomnak is szimbóluma. Az első két korban van életközpont, a többi szerv szerepe másodlagos, az agytársadalomban nincs életközpont, decentralizáció valósul meg, a részek, szervek hálózatban működnek, önmagukat reprodukálják.

Témánk szempontjából érdemes megemlíteni Bozsik Valéria *Emberszabású szervezet* című könyvét (Bozsik 1983), amelyben a szerző az emberi szervezet és a modern ipari állam működése között a következő párhuzamokat véli megtalálni, főleg jelenség szinten találkozunk így magyarázható gondolati áttételekre: *agy*: irányítás, adatbank; *szív*: vezetés; *tüdő*: személyzeti irányítás és munkaerőgazdálkodás; *emésztés*: termelési folyamat; *máj*: szerkesztés, technológia, energiaátalakítás, anyaggazdálkodás; *vese*: gazdasági irányítás; *ivarszervek*: munkaerő-utánpótlás; *láb*: haladás; *kéz*: teljesítmény kiadása, értékesítés; *érzékszervek*: külső hatások felfogása; *száj*: propaganda, embermodell.

Legfrissebb tanulmányokban is találunk asszociatív utalásokat a nagyon is elevennek tartható emberi test/társadalom gyakorlati kapcsolat kifejtése mellett. „Az emberi test nagy szimbolikus értékkel bír... a test biológiai szempontból 'egy szervezet részeinek és egészének kapcsolatát' jelképezi, konkrétan értelmezésben az egyén kapcsolatát a társadalommal. A fizikai test analógiák végtelen sokaságát ihleti a társadalmi és politikai életben (például: kormányfő, a nemzet teste, egy ország szíve, stb.) (Nagy 2015:104).

A 2. csoporthoz sorolható párhuzamot az ókorban Platónnál találunk *Az állam* című művében. Adeimantos és Szókratész dialógusából bontakozik ki a mondanivaló, utóbbi mondja a nyereszkesedő, csak önérdékkel törődő állampolgárok csoportjának a társadalmat gyengítő hatásáról a következőt: „... mint a beteges testnek csak egy kis külső lökés kell, hogy kitörjön rajta a kór, néha még külső ok nélkül is senyved – így a hasonló állapotban levő állam is igen kis ürügyre (...) beteg lesz, polgárháború tör ki

benne, sőt, néha külső hatás nélkül is meghasonlik” (Platón 1968:244).

A párhuzam talán a legrészletesebben Hobbes *Leviatán* című, már említett művében van kifejtve (eltúlzott analógiákat is találunk benne). Az államnak a „belső betegségektől” kell megvédenie magát. Azt írja: „fogyatékoságai közé elsősorban is a tökéletlen felépítésből származó következményeket sorolom, amelyek a természetes testnek nemzési hibákból eredő betegségeihez hasonlíthatók”. Ide sorolja azt az anomáliát, hogy az állam a szükségesnél kisebb hatalmat gyakorol, az emberek lázadnak, ekkor a beteg szülőtől származó gyerekekhez hasonlóan „el kell pusztulnia, vagy a rossz fogamzásból eredő káros tulajdonságaiktól a testükön keletkezett daganatok és gennyedések felmetszése útján kell megszabadulnia”. Ezután különböző államelméleteket említ, amelyek károsak, az ezeket terjesztő könyvek mérgező hatását „a veszett kutya harapásához, vagyis az orvosok által hidrofóbiának, azaz víziszonynak nevezett betegséghez” hasonlítja. Az állami és egyházi hatalom szembenállásánál az egyházi oldal „mindig talál olyan tábor, amely elég erős arra, hogy az államban zűrzavart okozzon”, ezt hasonlíthatjuk „a természetes test epilepsiának, vagyis eskórnak nevezett megbetegedéséhez”, ilyenkor ugyanis a „természetellenes szellem vagy szellő eltömi az ideggyökereket” és ez rángatózást, görcsöt okoz. Ha az állam végszükségbe kerül, a népet is kényszerhelyzetbe hozza, ez a lázhoz hasonlítható, „a húsos részek megalvadnak, vagy mérgező anyagok hatására eltömődnek, ... az ereket ... az ütőerek nem látják el, ... a végtagok kihűlnek”. A mellhártyagyulladásához az az állapot hasonlítható, amikor az államkincstár pénze egy vagy néhány magánszemély irányába áramlik, és ott halmozódik fel, mint ennél a betegségnél a vér (?) a mellhártyaúrban. Ha az irányító testület túl nagy, az olyan, mint amikor az emberben bélféreg él, ha pedig az oda nem való ártyják bele magukat „az alaptörvény dolgába”, ez a galandférgességhez hasonlít. „Az állam területének felesleges növelése a farkasétvágygal, a bulimiával hozható párhuzamba, az ellenség megtorlása sebeket, a felesleges hódítások keléseket okozhatnak, azon felül... a restség letargiáját meg a tobzódás és tekozlás tüdőbaját” (Hobbes 1970:272-282).

Francis Bacon esszéiben két helyen találunk ilyen hasonlatot. Egyik a kereskedelem fontosságáról szól: „A kalmárookra nézve: ők vena porta, s ha nem prosperálnak, a királyságnak, lehetnek egészséges végtagjai, de üresek az erei és a test alig jut táplálékhoz” (Bacon 1968:80).

Másutt a háborúságról ír: „A polgárháború a láz forróságához hasonló, a külháború ellenben olyan, mint az erő kifejtés heve, hozzájárul az egészség fenntartásához...” (Bacon 1968:125).

Rousseau a már említett hasonlatát működési zavarra is kiterjeszti: „Elképzelhető, hogy az agy megbénul, de az egyén tovább él. Az ember gyengeelméjű lesz, de életben marad; ám mihelyt a szív megszűnik működni, a lény halott” (Rousseau 1978:554).

Napóleonnál is olvashatunk ebbe a tárgykörbe tartozó gondolatot: „Az alapelvek bizonytalansága ugyanúgy megbénítja a kormányzatot, ahogy a paralízis megbénítja a végtagokat” (Napoleon 2016:62).

Az ide tartozó példákat Széchenyi Istvántól vett idézettel folytatom, amely a közlekedés és az érpályák működési zavarainak párhuzamba állítását fogalmazza meg: „Mióután szabad és biztos közlekedés nélkül éppen olly bágyadt egészségű és beteg a hon, mint azon test sem pezsegethet erőtül, de csak hervadólag teng, mellynek ereiben szabadon s élénken nem foroghat a vér...” (Széchenyi 1941:307).

Lenin is kórtani kifejezést használ a kommunizmus felé vivő fejlődési út kezdetén túlzásba vitt, erőszakos baloldali megnyilvánulások megnevezésére: „Baloldaliság” – a kommunizmus gyermekbetegsége” (Lenin 1960) az egyik fontos művének címe.

August Comte, a pozitívizmus atyja is talált párhuzamot az emberi test és a társadalom között, mégpedig a spontán gyógyulási készség tekintetében: „Látván, hogy a betegségek gyakran helytelen kezelés ellenére is elmúlnak, az orvosok felismerték, mennyire erőteljes a spontán törekvés minden élő testben arra, hogy megszüntesse a szervezetében esetleg fellépő zavarokat. Ugyanígy az a tény, hogy a kedvezőtlenül ható politikai kombinációk ellenére is előrehaladt a civilizáció, világosan bizonyítja, hogy a civilizáció természetes fejlődésen megy keresztül, amely független mindenfajta kombinációtól, sőt, uralkodik a kombinációk felett” (Comte 1979:90).

A 3. vizsgált témám kapcsán kiemelem, hogy a kormányzást a korai művek sok szempontból „terapeuta művészetként” értelmezték, amelyben a diagnózis és gyógykezelés is megjelenik (Neocleous, Sherman, id. Sashalmi 2015:24). Hobbes már említett hasonlata tartozik ide: a bajok megoldása az államban csak a daganatok, kelevények felmetszéséhez hasonlítható keményebb eszközökkel lehetséges (Hobbes 1970:272).

Machiavelli híres művében, *A fejedelem*-ben a fejedelem és az orvos előrelátó képességének, prognosztikai érzékének hasonlóan fontos szükségességét állítja párhuzamba: „a rómaiak ekkor úgy cselekedtek, ahogy minden bölcs uralkodónak cselekednie kell: nemcsak a sürgető bajokra ügyeltek, hanem az eljövendőkre is, amelyeket minden fortéllyal kerülni kell, hiszen a távolból könnyű előrelátni és orvosolni, de ha megvárod, míg sarkadban a baj, az orvosság nem érkezhetsz meg idejében, és a beteg immár gyógyíthatatlan. Így történik, mint a szárazbetegség doktorai állítják, hogy könnyű a gyógyítás a baj elején, noha nehéz a felismerés, míg idő múltával, ha nem ismerik fel és nem gyógyítják, könnyű lesz a bajt megállapítani, de sokkalta nehezebb az egészséget helyreállítani. Az állam ügyeiben is így van ez: messziről felismerve, ami csak eszes embernek jut osztályrészül, a születő bajok hamar gyógyíthatók, de ha idejében fel nem ismered, és már mindenki meg tudja különböztetni őket, nincsen többé orvoslásuk” (Machiavelli 2017:16).

Ortega y Gasset gyakran használta társadalmi tanulmányaiiban az orvoslás, orvosság kifejezést átvitt értelemben. Elemzéseit az „európai nemzetek történelmi bonctana és élettana” és „az európai nemzeti szerkezetek történelmi biológiája” megnevezéssel illette (Ortega 1983:110-111). Igen fontos a tünetek eredetét megtalálni: „a közvélemény... szinte sohasem fejezi ki pontosan a valódi érzelmeiket. A beteg panasza nem azonos betegsége nevével. A szívbeteg az egész testét fájlalja, csak a szívét nem. A fejünk fáj, pedig lehet, hogy a májunkt kell gyógyítani. Orvostudomány és politika...” (39) Vagy másutt írja: „rövidlátás” azt hinni, hogy a „társadalmi és történelmi jelenségek politikai jelenségek és hogy a nemzeti test betegségei politikai betegségek. Márpedig a politikum csupán kirakat, a társadalmi lényeg körítése, felhámja... Persze olyan nemzeti betegségek is vannak, melyek nem egyebek, mint politikai zavarok, kiütések vagy fertőzések a társadalom bőrén. De ezek a külső bajok sohasem súlyosak” (79).

A kultúrantropológusok az emberi közösségek működését elsősorban etnográfiai, szociológiai megközelítésben tárgyalják, azonban egyik legnevesebb képviselőjük A. R. Radcliffe-Brown (1997) szélesebb, a jelen tárgyunk szempontjából figyelemre méltó megállapításokat fogalmazott meg a biológiai és a társadalmi szervezet működésének párhuzamáról. A szociálintropológiát a természettudományok közé sorolta, mert „feladata azon társadalmi struktúrák általános jellemzőinek feltárása,

amelyeknek alkotóelemei az emberi lények”. Kibúcsúlópontja a struktúra, amelynek funkcionálása teremti meg az élő létezését. „Egy komplex organizmus élő sejtek, valamint sejt- és szövetközi folyadék bizonyos struktúrában rendezett együttese... A funkcionálás folyamatában és révén őrződik meg a struktúra kontinuitása. Ha az életfolyamat bármely ismétlődő részét vesszük, például a légzést, az emésztést, stb., azt látjuk, hogy a *funkciója* az a szerep, amelyet az organizmusnak, mint egésznek az életében betölt, amellyel az organizmus életéhez hozzájárul...” (Radcliffe-Brown 1997:410). Ugyanígy: „A közösség társadalmi élete a társadalmi struktúra funkcionálásaként határozható meg. Bármely ismétlődő cselekvés, mint egy bűncselekmény büntetése vagy egy temetési szertartás funkciója az a szerep, amelyet a társadalmi élet egészében játszik és ennél fogva az, amivel hozzájárul a strukturális kontinuitás fenntartásához” (411). Három területen van különbség a biológiai és társadalmi struktúrában: a./ morfológia, b./ hogyan funkcionál, c./ hogyan hoz létre új organizmust. Ha hatékony a részek összműködése az élő szervezetben, egészség valósul meg, a társadalomban eunómia (a törvények, szabályok és a valóság egybeesése), ha felborul a rend: betegség illetve disznómia lép fel. Utóbbira említi Durkheim társadalmi patológiáját, amelyben például szaporodnak az öngyilkosságok.

Elster (2011) a racionális döntés és a kiválasztódás mechanizmusának, valamint azok eltérő voltának az orvoslásban és a társadalmi folyamatokban fellelhető hasonlóságát tartja fontos párhuzamnak. „Az orvosok a tünetek egy meghatározott együttesét látva akkor cselekszenek racionálisan, ha az orvosi egyetemen tanultakat alkalmazzák a diagnózisban és a beteg kezelésében. Ha újfajta betegséggel találkoznak, nagyot tévedhetnek. Csalódott betegek könnyen kuruzslókhoz fordulhatnak, akik a gyógymódot többé-kevésbé találmóra választják meg. Egyikük véletlenül ráhibázhat az eredményes gyógymódra. Végül minden beteg ezt a kezelést kapja: vagy elhódítja a piacot, vagy a többiek utánnozzák. A gyógykezelés sikere egyik esetben sem a racionalitásnak köszönhető, hanem a véletlennek és a kiválasztódásnak” (Elster 2011:29). Ezt a mechanizmust a szerző azért fejti ki, mert a gazdasági versenyre is érvényesnek tartja. Ez tulajdonképpen a „próba-szerencse” életben gyakori helyzet kitágítása, de korunkban a tudományos alapokon nyugvó folyamatokban a racionalitás kellene a döntő legyen, arra alapozva, hogy már nagyrészt ismerjük a gazdaság leleplezett-rejtett hatótényezőit.

Kornai János, kiváló közgazdász esszét írt (*A nemzetek egészsége*, 1983) az orvostudomány és a közgazdaságtudomány analógiájáról, amelyben összeveti az orvos kutató és a közgazdász kutató elemző gyakorlatának meglevő vagy talán elvárható hasonlatosságait. Előre bocsátja a különbségeket: az orvostudomány rég létező tudomány, alapvetően természettudomány, tárgyával közvetlen a kapcsolat. Ezután rátér a „közgazdasági patológiára”, amelyben hét fő betegségcsoportot különít el a fejlett országok vonatkozásában, persze az orvosi felosztások itt nem használhatók. A hét csoport a következő: infláció, munkanélküliség, hiány, külföldi adósság növekedése, növekedési zavarok, káros egyenlőtenség, bürokratizálódás. „Az anatómia és fiziológia minden egyes konkrét megállapítása az egészséges szervezet jellegzetes tulajdonságairól azon a premisszán alapul, hogy léteznek egészséges emberek, akiknek nem csupán egyik-másik szerve, hanem egész szervezete egészséges. A közgazdaságtudománynak nem adatott meg, hogy egészség koncepcióját hasonló premisszára s ezzel együtt az egészséges rendszerek empirikus statisztikai megfigyelésére építse. Mivel a történelem mind ez ideig nem teremtett minden szempontból egészséges gazdaságot, a mi tudományunk számára az egészséges csupán hipotetikus kategória... A tökéletesen egészséges gazdaság tehát idealizáció, amely különböző reálisan létező rendszerek önmagában egészséges alrendszereiből rakja össze egy teljes rendszer modelljét... A gazdasági rendszer betegségének tekinthetjük az olyan folyamatokat, amelyek a rendszer sok tagjának közvetve vagy közvetlenül fizikai és lelki szenvedéseket, a társadalom egésze számára gazdasági veszteségeket okoznak...” (Kornai 1983:271-272). A továbbiakban Kornai kifogásolja, hogy amíg az orvosi tanulmányok nagy része – helyesen – a betegségekről szól, addig a közgazdasági szakönyvek alig foglalkoznak a patológiával. Az orvosláshoz hasonlóan itt is át kell gondolni a terápia kívánt hatásai és a mellékhatások viszonyát, egyik betegség radikális kezelése mindenképpen egy másik megjelenését vagy romlását vonhatja maga után, itt is használható a „gyógyszerek közti interakció” orvosiról átértelmezett fogalma (Kornai 1983:287). A kezelés megválasztásánál a betegség jellegét is figyelembe kell venni: öröklött, szerzett, átmeneti, krónikus, van-e rá vagy kiújulására hajlam. Kornai szerint az orvosi gondolkodási típus a közgazdaságban közelebb visz az ottani gond megoldásához: „az értelmes normatív kérdésfeltevés nem az ideálisból indul ki, hanem a betegség realitásából: hogyan kell

egy-egy konkrét betegséget leküzdeni, vagy ha ez lehetetlen, hogyan lehetne legalább lefolyását és következményeit enyhíteni” (Kornai 1983:293).

Hasonló párhuzamot vet fel Szentés Tamás (2011) közgazdász: minden testrészt gyógyítása szükséges ahhoz, hogy a test mint egész egészséges legyen, egészségesként működjen, ez a filozófia elengedhetetlen a gazdaságban is, hiányának hátrányát láttuk a válságkezelésnél. Konkrét megfogalmazásában: „Ha egy élő emberi szervezetben a testrészek valamelyike nem részesül megfelelő vérellátásban, vagyis egyenlőtlen a véráramlás, vagy ha az emberi test növekedésében, fejlődésében egyes testrészek elmaradnak, illetve egyes sejtek daganat formájában aránytalan növekedésnek indulnak, akkor az zavarokat, egyensúlytalanságot okoz az egész szervezet működésében, illetve fejlődésében. Kár és meglepő, hogy a közgazdászok és gazdaságpolitikusok zöme, különösen a neoliberaisok számára ez az analógia figyelmen kívül marad... a fő áramlatok gyengeségei... a holisztikus, történeti és kritikai szemléletmód hiányából fakadnak” (Szentés 2011:192).

Összefoglalásként: számomra úgy tűnik, hogy az ókortól napjainkig több társadalomtudós úgy vélte/véli, hogy a társadalmi szerveződés szerkezete, működése, működési zavarai szemléleti párhuzamba állíthatók az emberi test normális és kóros biológiai folyamataival és az utóbbiak szemléleti megközelítése és megoldásának orvosi stratégiája az előbbieknél rendezésénél gyakran követhető módszer.

Felhasznált szakirodalom

- Arisztotelész 1969 *Politika*. (ford. Szabó Miklós) Gondolat Kiadó, Budapest
- Bacon, Francis 1968 *Esszék avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre*. (ford. Julow Viktor) Magyar Helikon, Budapest
- Bangó Jenő 2008 Testmetafora és társadalomfejlődés. In uő.: *Útkeresés a posztmodernben. Ember és társadalom a globalizációban és regionalizációban*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 11-22.
- Bertalanffy, Ludwig von 1969 Az általános rendszerelmélet problémái. In *Rendszerelmélet. Válogatott tanulmányok*. (ford. Józsa Péter), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 25-38.
- Bozsik Valéria 1983 *Emberszabású szervezet*. Szerzői kiadás, Budapest.

- Comte, Auguste 1979 *A pozitív szellem.* (ford. Berényi Gábor), Magyar Helikon, Budapest.
- Elster, Jon 2011 *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban.* Osiris kiadó, Budapest, Kivonat (Helmich Zoltán, Szántó Zoltán).
- Hobbes, Thomas 1970 *Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma.* (ford. Vámosi Pál) Magyar Helikon, Budapest.
- Huizinga, Johan 1996 *A holnap árnyékában. Korunk kulturális bajainak diagnózisa.* Windsor kiadó, Budapest.
- Karajz Sándor – Tóth Zoltán 2011 *Komplexitáselmélet a közgazdaságtanban.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. On-line: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0049_14_komplexitaselmélet_a_kozgazdasagtanban/6521/0049_14_komplexitaselmélet_a_kozgazdasagtanban.zip
- Kornai János 1983 A nemzetek egészsége. In uő.: *Ellentmondások és dilemmák.* Gyorsuló idő. Magvető Kiadó, Budapest, 262-302.
- Lafferton Emese 1997 Az ember és társadalom testéről a modern tudományok tükrében. Szakirodalmi áttekintés. *Replika* 8(28), 39-57.
- Lenin, Vlagyimir Iljics 1960 „Baloldaliság” – a kommunizmus gyermekbetegsége. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Livius 1982 *A római nép története a város alapításától.* I. (ford. Kiss Ferencné), Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Machiavelli 2017 *A fejedelem.* (ford. Lutter Éva) Helikon Kiadó, Budapest.
- Morus Tamás 2002 *Utópia.* (ford. Kardos Tibor), Szent István Társulat, Budapest.
- Nagy Éva 2015 A test kultúrákőzi szemlélete. In *Healthy diversity. Orvosantropológiai kézikönyv.* Erasmus program, EU. 102-109.
- Napóleon 2016 *Az uralkodás művészete.* (ford. Takács M. József), Helikon Kiadó, Budapest.
- Ortega y Gasset, José 1983 Gerinctelen Spanyolország. In *Két történelmi esszé.* (ford. Farkas Géza) Európa Könyvkiadó, Budapest, 6-143.
- Platón 1968 *Az állam.* (ford. Jánosy István), Gondolat Kiadó, Budapest.
- Radcliffe-Brown, Alfred Reginald 1997 A társadalmi struktúráról. In Bohannon, Paul – Glazer, Mark szerk. *Mérföldkövek a kulturális antropológiában.* Panem kft., Budapest, 419-435.
- Rousseau, Jean-Jacques 1978 A társadalmi szerződésről. Harmadik könyv. (ford. Kis János) In uő. *Értekezések és filozófiai levelek.* Magyar Helikon, Budapest, 521-567.
- Sashalmi Endre 2015 *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800.* Kronosz Kiadó, Pécs.
- Szentes Tamás 2011 A társadalomtudomány a globális válság tükrében. *Társadalomkutatás*, 29 (2):187-201. <https://doi.org/10.1556/Tarskut.29.2011.2.4>
- Széchenyi István 1841 *A' Kelet Népe.* Wigand Károly Fridrik, Pozsony (reprint: Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1985).

Fortepan / Fortepan